

Celińska, Elżbieta

"Dawny portret w zbiorach Muzeum Mazurskiego w Olsztynie. Katalog wystawy", Kamila Wróblewska, Olsztyn 1965 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 160-162

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Włocławski inkunabuł zawiera jedno z wydań *Listów Kardynalskich* późniejszego papieża Piusa II, a ponadto na marginesach i luźnych kartkach znajdują się tam zapiski poczynione ręką prymasa Jana Łaskiego oraz Bernarda Wapowskiego. Jest tam również nieznan list króla Zygmunta Starego do króla węgierskiego Ludwika II, pisany w okresie ostatniej wojny krzyżacko-polskiej. Tak więc zawartość inkunabułu ilustruje: starania Eneasza Sylwiusza Piccolominiego o biskupstwo warmińskie w 1457 r.; zabiegi prymasa Jana Łaskiego w Rzymie o zatwierdzenie układu piotrkowskiego w sprawie obsadzenia biskupstwa warmińskiego w 1513 r. oraz misję dyplomatyczną Hieronima Łaskiego w czasie wojny polsko-krzyżackiej z lat 1519—1521. W oparciu o ten materiał autor przedstawił szczegółowo te trzy zagadnienia, a na marginesie tych spraw wyjaśnił datę urodzin Bernarda Wapowskiego, którą zdaniem autora należy przesunąć z 1450 na 1475 r.

Przy okazji badań nad wspomnianym inkunabułem włocławskim autor wydobyl z archiwów Olsztyna, Gniezna, Getyngi, Warszawy, Krakowa i Uppsali wiele nie wydanych dotychczas dokumentów, które dołączył, jako aneksy, do omawianego studium. Materiały te pozwoliły mu w interesujący sposób naświetlić rolę kanonika warmińskiego Maurycego Ferbera, jako zaufanego króla Zygmunta Starego oraz przedstawić stosunek prymasa Łaskiego do dzieła Długosza. W sumie cenne to studium rzuciło nowe światło na ważne sprawy z dziejów Polski północnej w XV i XVI wieku.

Ks. Mikołaj Kamiński opublikował *List Bernarda Wapowskiego do Jana Dantyszka*, który stał się dla autora okazją do przedstawienia na tym tle stosunku Dantyszka do reformacji i Marcina Lutra. Ks. Alojzy Szorc zamieścił zaś *Articuli iurati...*, wspomniane już przy okazji omawiania rozprawy poświęconej biskupowi Żaluskiemu.

Tom czwarty „Studiów Warmińskich” zamykają trzy recenzje dokonane przez ks. Mariana Borzyszkowskiego.

Bohdan Koziello-Poklewski

Kamila Wróblewska, *Dawny portret w zbiorach Muzeum Mazurskiego w Olsztynie. Katalog wystawy*. Wstęp do części holenderskiej — Anny Dobrzyckiej, przedmowa — Hieronima Skurpskiego. Olsztyn 1963, ss. 48, ilustracji 42. Muzeum Mazurskie w Olsztynie.

Katalog K. Wróblewskiej jako wydawnictwo okolicznościowe, opublikowano w związku z wystawą czasową: *Dawny portret w zbiorach Muzeum Mazurskiego w Olsztynie*, udostępnioną w 1965 r. Zorganizowanie tego typu wystawy było ukoronowaniem kilkuletniej akcji zabezpieczeniowej dzieł sztuki, prowadzonej po wojnie na terenie woj. olsztyńskiego. Obiekty ocalone, często w nieoczekiwanych okolicznościach, znajdowały się w bardzo złym stanie i wymagały przed wystawieniem przeprowadzenia żmudnych i kosztownych prac konserwatorskich.

Omawiana praca ujęta w formę katalogu naukowego, mimo iż wystawa została dawno zamknięta, ma wartość bardziej trwałą. Chociaż, jak autorka zaznacza w wstępie, nie stanowi wyczerpującego przeglądu zbiorów, a prezentuje tylko pewien ich fragment, jest pierwszym krokiem w próbie usystematyzowania naukowego ocalonych zabytków malarstwa portretowego byłej prowincji wschodniopruskiej, próbą wykazania cech właściwych środowiska i złożonych problemów filiacji obcych wpływów na te tereny. Sygnalizuje pewne zagadnienia, które w przyszłości stać się powinny polem dalszych badań. Autorka wysuwa dwa główne zagadnienia. Pierwszym jest portret holenderski XVII wieku (ze wstępem A. Dobrzyckiej), bogato reprezentowany na tych terenach w wyniku koligacji i kontaktów zagranicznych

tutejszych rodów magnackich z dworem holenderskim. Większość — to obiekty związane z rodziną Dohnów, której pałace w Gładyszach, Słobitach i Kwitajnach obfitowały w cenne zbiory sztuki. Reprezentowane są tu nazwiska najprzedniejszych portrecistów holenderskich takich jak: Pieter Nason, Caspar Netscher, Gerard i Willem Honthorst. Powiązania Dohnów z holenderskim dworem panującym stają się także przyczyną ich bliskich kontaktów z dworem brandenburskim. Znajduje to również odbicie w portretowanej sztuce dworskiej tego okresu.

Głównym jednak osiągnięciem katalogu jest podjęcie nieznaney dotąd problematyki artystycznego portretu miejscowego, uwypuklenie jego związków historycznych z innymi regionami Polski, wykazanie pewnych szkół miejscowych i wyeksponowanie nazwisk mało znanych malarzy. Autorka używa „roboczego” można powiedzieć terminu: „malarstwo miejscowe”, określając nim obiekty pochodzące i powstałe na terenie Prus Książęcych i Prus Królewskich z Warmią. Podkreśla rolę Królewca i Gdańska, głównych ośrodków malarskich, które jako miasta portowe posiadały kontakty ze sztuką europejską i inspirowały malarstwo prowincji.

Wykorzystując sumiennie dostępną literaturę przedmiotu, źródła archiwalne i ikonograficzne (załączona do katalogu bibliografia zawiera 59 pozycji), a także przeprowadzając wnikliwą analizę stylistyczną, autorka wykazuje, że główną rolę odgrywało środowisko malarzy dworu królewskiego. Do znanych malarzy nadwornych należeli m. in. Crispin Herrant, Johann Königswisser, Hans Henneberger. Niektórzy z nich działali również na zamówienia biskupów warmińskich, a także, jak wynika z ich korespondencji, utrzymywali kontakty z polskimi magnatami: Krzysztofem Szydłowieckim i Stanisławem Tęczyńskim. W pierwszej połowie XVI wieku na malarzy obszaru Królewca oddziaływały wpływy sztuki Dürera, w drugiej połowie przeważają wpływy Cranacha. Ich odbicie znaleźć możemy w pięknym obrazie epitafijskim z portretowym przedstawieniem Hansa von Nimsch, malowanym przez królewskiego malarza J. Königswissera (kilka analogicznych epitafiów anonimowych, malowanych przez prowincjonalnych malarzy, znajduje się również w zbiorach Muzeum Mazurskiego).

Wiek XVII odznacza się dominacją wpływów holenderskich. Wielu malarzy zatrudnionych w owym czasie na dworze książęcym, pogłębiało swą wiedzę malarską w Holandii. Dużą indywidualnością artystyczną odznaczali się zwłaszcza dwaj malarze: Czech — Maciej Cwiczek i Daniel Rose. Temu ostatniemu przypisuje autorka, na podstawie analizy stylistycznej, dwa portrety pary małżeńskiej: Katarzyny Czemy i Piotra Dohny, stanowiące niegdyś jeden duży obraz.

Poza wpływami malarstwa holenderskiego, na całokształt złożonego profilu artystycznego portretu tego okresu duży wpływ miały kontakty niektórych rodów tutejszych z polskim dworem królewskim, w okresie panowania Zygmunta II i Władysława IV. Autorka słusznie podkreśla przy tym, że portrety te potwierdzają materiały historyczne o propolskiej orientacji tutejszych rodów Denhoffów, Kreytzenów i są świadectwem ich bliskich powiązań z królewskim dworem polskim. Wielu członków rodziny Denhoffów, m. in. Teodor i Magnus Ernest Denhoff, pełniło poważne funkcje w służbie wojskowej i dyplomatycznej na dworze królewskim w Warszawie. Portrety ich wyszły zapewne z pracowni malarzy dworu polskiego, na co wskazują ich cechy stylistyczne: płaszczyność i linearyzm traktowania (w portrecie Teodora), charakterystyczne dla portretów okresu Zygmunta III poza i monochromatyczny koloryt. Portret Magnusa Ernesta wykazuje dużo cech właściwych dla sarmackich portretów malowanych przez Bartłomieja Strobla.

W XVIII wieku poza powiązaniem z saskim dworem królewskim w Warszawie istnieją powiązania z dworem brandenburskim w Berlinie. Przykładem może tu być portret Elisabeth-Christine von Braunschweig posiadający dużo analogii z warsztatem Antoine Pesne, nadwornego malarza dworu brandenburskiego, wykonującego też zamówienia dla dworu w Warszawie, typowy zresztą dla konwencjonalnego portretu dworskiego pierwszej połowy XVIII wieku.

Ze środowiskiem gdańskim tego okresu wiąże autorka trzy portrety sygnowane przez C. F. Wessela, m. in. portret Amalii Luizy Dohny, charakterystyczny dla dworskiego portretu drugiej połowy XVIII wieku. Wysuwa przy tym pewną możliwość utożsamienia C. F. Wessela z Jakubem Wesselem działającym w Gdańsku, a będącym jednocześnie nadwornym malarzem Dohnów.

Z prowincjonalnych malarzy, których twórczość pozostaje w większości anonimowa, a w której można dostrzec pewne analogie z malarstwem prowincjonalnym innych regionów Polski, prezentuje autorka ciekawą postać malarza F. Niedermana z Dobrego Miasta — jednego z malarzy biskupa Ignacego Krasickiego, działającego czasowo również na terenie Królewca.

Bardzo sumiennie opracowała autorka część opisową katalogu, nie ograniczyła się bowiem do krótkiej notki dotyczącej obiektu, lecz rozszerzyła ją o zwięzłą biografię autora, o ile jest on zidentyfikowany, a także podała biografię portretowanej postaci i przeprowadziła jednocześnie analogie z innymi znanymi portretami dworskimi. Słabą stroną katalogu stanowią ilustracje, wykonane na złym kredowym papierze, nie oddają one w pełni artystycznych wartości portretów. Druga uwaga, jaka nasuwa się w związku z katalogiem, dotyczy ułożenia ilustracji. Podane są one w układzie chronologicznym, a nie według numeracji części opisowej. Utrudnia to szybkie odnalezienie odpowiedniej ilustracji do opisu. Są to jednak usterki drugorzędne nie umniejszające głównej wartości katalogu — jako pierwszej próby rozszerzenia wiedzy o sztuce portretowej tego terenu. Poruszenie jej wielorakich i złożonych problemów spowoduje zapewne w przyszłości bliższe badania naukowców i stanie się okazją do wysunięcia dalszych interesujących wniosków.

Elżbieta Celińska

Piotr Grzegorzczak, *Index lexicorum Poloniae. Bibliografia słowników polskich*, Warszawa 1967, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ss. 286.

Celem wymienionej bibliografii jest, jak pisze autor w *Uwagach wstępnych*: „ukazanie bogatego plonu naszego słownictwa, począwszy od zabytkowych wokabularzy średniowiecznych, skończywszy na 1964 roku jubileuszowym, czterechsetlecia ukazania się w Królewcu pierwszego wielkiego, naukowo opracowanego słownika Jana Mączyńskiego: *Lexicon Latino-Polonicum* (1564)”. Termin „słownik” autor bibliografii traktuje „sensu lato, jako zbiór uporządkowany materiału leksykograficznego”, dlatego w bibliografii — liczy ona 2617 pozycji — jest bardzo dużo publikacji nie będących słownikami. Obejmuje ona również encyklopedie (z wyjątkiem ogólnych o układzie rzeczowym). Oprócz publikacji polskich rejestruje również obce, zawierające hasła polskie.

Materiały dotyczące Mazur i Warmii znajdują się w haśle *Słowniki gwarowe* (w dziale II *Słowniki języka polskiego*) i *Onomastyka* (w dziale IV *Słowniki dziedziny i zagadnień*). Bibliografia Grzegorzczaka jest progra-